

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *Hummlik Emil*

Cím: *Fadrusz János*

Forrás: *Világ*

Bp. (Hely) *1922. 11. 10.* (Idő) (Köt. v. füzet) (Oldal)

Osztályozás	
Tárgy	<i>92</i>
Hely	<i>Fadrusz János</i>
Idő	<i>"1922"</i>
Személy	

Közp. nyomt. XX. cs. 23. sz.

FADRUSZ JÁNOS

IRTA: KUMELIK EMIL DR.

Zsellérakféle szülőháza ma is a pozsonyi vár felé vezető út egyik épülecsoportjának belsejében áll. Az egész ósdi, tarka-barkajlegű komplexumot régebben Pálffy-udvarnak nevezték. Birtokosai hajdanában a Pálffy grófok, Pozsony várurai voltak. Utóbb a tüzerkaszárnya került oda, amelynek egyik mellékes alkotórészeül szolgált a kis földszintes viskó, ma pedig az Izabella-gyermekotthonnak tartozéka lehelne, ha a csehek ezt az intézetet is be nem szüntették volna.

Fadrusz születése idején a várhegy lejtőjének ezt a vidékét csupa szerénysorsú ember lakta. Szemben a Pálffy-udvarral, a várut felsőbb oldalán van az ortodox zsidótemplom, ennek környezetében számos magas, cifra barokkstíliú bérkaszárnya emelkedik, tele sokgyerekekü, többnyire szegény zsidócsaláddal. Mária Terézia korában itt laktak az ország nagyjai, mágnások, főpapok, gazdag gentryk, udvari méltóságok. A házakon ma is nemesi címerek és egyéb előkelőségi jelvények díszlenek. A nagy királyné halála után vége szakadt a város fényes társadalmi életének és eleven gazdasági forgalmának. Az udvar Bécsbe költözött, az országgyűlés szünetelt, II. József többé nem is hederített a vár felé, a nemesség otthagya a várost. A várhegy alján levő urasági épületekbe utóbb lassanként behurcolkodtak a zsidók. Így lett ebből a hajdanában előkelő városrészből a ghetto, amelynek boltjait 1848 márciusában kifosztották a forradalom felelősen elemei. 1907-ben a zsidónegyed nagyrészt elhagyottá vált a közellevő, irodalomtörténeti nevezetességű Petőfi-utcában keletkezett nagy tűzvész.

Ebben a környezetben, amely nagyjából ma is a régi képet mutatja, született Fadrusz János. Itt élte át gyermekkorának első éveit. Hasonlónevű atyja majeros volt. Morvaországból vándorolt be Pozsonyba, családja azonban Svájcban származott. Idősb Fadrusz (6 még így, z nélkül írta nevét) Jánost 1853-ban vetették föl a pozsonyi polgárok kötelekébe. Ugyanez évben vette feleségül Ewinger Ferenc ös-pozsonyi szállóműves Teréz nevű leányát, aki most nemrég, 1922 január 13-án halt meg a pozsonyi katolikus polgárság agghajlékában, életének nyolc-

vankilencedik, özvegyisége harmincegyedik esztendejében.

Az impressziók, amiket a kis János zsöngö gyermekkorában szerzett, nem egykönnyen szolgáltatják magyarázatát a fiu ragyogó művészi fejlődésének. Ősei közt, amennyiben ismerjük, nem akadunk művészre. A származási elmélet tehát cserbenhagyja vele szemben a kutatót. Szintugy a fajbéli atavizmus tulajdona, mint rendszeren, ő nála is rácsafol az a tény, hogy a német szülőktől származó művészfiu már igen korán, vagyis jóval előbb, mintsem Budapestre került, a magyar érzelmü sovíniszták sorába lépett. Nyelvi és faji türelmetlenség ugyan korántsem bántotta, mint művészt és kultúrembert azonban már igen korán a nemzeti irány vonzotta. Pozsony még egészen a nyolcvanas évekig nagyjából német város volt. Az elemiben és a pedagógiai szempontból igen jólirnevv városi reáliskolában elejétől fogva magyarul is tanult ugyan, ezt a nyelvet azonban ifjúkori környezetében csakhamar elfeledhette volna, ha szíve sugallata ellenállhatatlan erővel nem vonzza a magyarság felé. Így azonban már pozsonyi lakatosinas korában továbbkultiválta a magyar nyelvismeretét együtt a magyar szellemet. Még inkább a zayugróci műfaragó-iskolában vált teljesen magyarrá.

Rajzolni még Pozsonyban tanult. Ebbeli tehetségét és hajlamát már a népiskolában ismerték, a realban tudatoson továbbfejlesztették benne. Műipari termékei, amiket előbb lakatosként, majd fa-faragókorában produkált, többnyire magyar népmotívumokat mutatnak. 1879-ben a magasnövésü, bivalyerejű és bölényszemü ifjut besorozták katonának. Így került Prágába. A katonai kényszerfegyelmet nem csupán veleszületett szabadságszereteténél fogva, de leginkább a hádsereg német és cseh szelleme miatt ki nem állhatta. Saját szájából hallottam, hogy ifjúságának legboldogabb napja az volt, amikor ezredét szabad emberként otthagyhatta. Azután rövid ideig Prágában mint — uszómeister kereste kenyerét.

Hazaérkezése után 1883-tól kezdve művészi fejlődése gyorsíróan rohamlépésben megy előre. A pozsonyi Hummel-szobor javára rendezett kiállításon tüntek föl legelőször a Fadrusz keze alól kikerült műipari tárgyak. Gipszből mintázott Ahasverus-fejével magára vonta Batka János városi levéltáros műértő figyelmét, akinek ajánlatára több jómódu városi polgár kezdett vele törődni. Felkarolták, megrendelésekkel, ösztöndíjjal, továbbajánlással segítették. Az

1885. évi országos kiállításra beküldött porcellán-mintarajzi Budapestben akkora figyelmet keltenek, hogy a herendi porcellángyár mintarajzolói állást kínál neki. Ő azonban pozsonyi jóakarói tanácsára elmegy Bécsbe, Tilgner Viktorhoz, majd beiratkozik az ottani képzőművészeti akadémiára. (Fejlődésének és sikereinek további mozzanatai a lexikonban olvashatók.)

Özvegy anyja, akit a rajongásig szeretett, tíz évig lakott nála a budapesti Naphegyen levő műtermes villájában. A pozsonyi milleniumi szobor leleplezési ünnepére fiával felutazott szülővárosukba és ott gyönyörködött János országgraszoló első nagy sikerében. Ezen a napon a király kíséretében az uralkodócsalád huszegynéhány tagja volt Pozsonyban s azonfelül akkora vendégjárás, aminőt talán az 1848. évi országgyűlés óta nem látott az űs koronázóváros. Az ünnep estéjén élőképeket mutattak be a városi színházban, amelynek nézőterét csaknem felerészben nagy páholyá alakították át a király és kísérete számára. Az ünnepelt művészek Bánffy Dezső miniszterelnök páholyában jelölt ki helyet az udvari szertartásmester. Meghívót sokan kaptak erre a díszelőadásra, egy fontos személyt azonban kihagytak a vendégek névsorából: Fadrusz János édesanyját. A szerető fiu reklamálással igyekezett jóvátenni a hibát, de nem érte el célját. A rendező tisztviselők hol a helyszükére, hol a Hofceremóniáléra hivatkoztak, úgy, hogy az öregasszony már-már kiszorult a színházból. Fia ekkor kijelentette, hogy ez esetben ő maga sem jelenik meg az előadáson, hanem anyjával együtt a legközelebbi vonattal elutazik Budapestre.

Ez a komoly fenyegetés csakugyan hatott. A matróna fiával együtt a miniszterelnök páholyából nézte végig az élőképeket. Az egyszerű fekete ruhába öltözött, gyöngyös fejdíszü, éltes asszony általános feltűnést keltett és igen sok nézőt szíve mélyéig meghatott az a gyöngéd szeretet, amelynek jeleivel a művész ez alkalommal is elhalmozta édesanyját. A spanyol etikett azonban mégsem engedte, hogy özvegy, Fadrusznét a cercle alatt bemutassák a királynak, Emiatt pedig fia annyira fel volt háborodva, hogy az est egész örömet elrontottnak érezte.

Fadrusz anyja legutóbb közel tíz évig lakott újra szülővárosában, Pozsonyban, ahol az ősrégi polgári ápolóintézet agghajlékában kapott lakást és teljes

ellátást. Szeretettel, tisztelettel bántak vele, minden apró-cseprő szükséglettel ellátták és nagyérdemű fiára való tekintettel kivételesen elbánásban részesítették. A művész Dobsinán élő özvegyét mégis nagyon bántotta, hogy az öregasszony ily szerény viszonyok közt kénytelen tölteni élte alkonyát. Midőn egyszer ismét meglátogatta és gyöngéd módon megajándékozta, utána elmondta e sorok írójának, hogy rá akarta venni anyósát, menjen az ő költségén máshová lakni, talán az evangélikus diakonissza-intézetbe, amelynek teljesen modern berendezése semmiképp sem teszi a szegénység benyomását. A matrona hallani sem akart az elkölözésről.

— Én itt jól érzem magamat és itt is akarok meghalni...

Az intézet orvosának sokat mesélt családjáról, a régi Pozsonyról, különösen pedig az ő János fiáról. Elmondta többek közt, hogy fiatalasszony korában megjövendőlték neki: első fiából *művész* lesz. Fadrusznának sehogysem volt inyére ez az órákulum. Ő akkoriban még csak a cirkuszbeli akrobatákat, csepürágókat és egyéb künsztereket ismerte — művészekként. Borzongott a háta, amikor arra gondolt, hogy elsőszülött legkedvesebb fiának esetleg ilyfajta mesterséggel kell majd megkeresnie kenyerét. Azért is urával együtt siettek őt — lakatosinasnak adni.

Sorsát azonban János így sem kerülhette el.

Huszegynéhány éve Fadrusz szájából hallottam először, hogy a műalkotás olyan, mint a jóízű étel, de azért a művész mégse legyen olyan, mint a hivatásos szakács.

— Hiába mondja nekem az a konyhaművész, hogy az ő ragout-ja a francia gasztronómiai tudás leghíresebb receptje szerint készült; én azért mégis szívesebben eszem a pörköltet.

A művész különben is erősen hajlott a konzervatív felfogás felé. Egyik pozsonyi barátjához írt levelében érdekesen nyilatkozik a nagyközönségnek a művészethez való viszonyáról. Kifejti, hogy a képzőművészeti alkotások megbírálására elsősorban a *közönség* hivatott. „Éppen az ugynevezett laikusoknak — ugymond — elvitatázhatatlan ősjoga, hogy döntő ítéletet mondjanak a műalkotás értékéről. A művészet a közönségért van és nem megfordítva. Az a kritikus pedig, aki már nem eléggé naiv ahhoz, hogy a laikusok szívvel tudjon érezni, lehet sokat olvasott könyvmoly, de nem lesz soha oly tekintély, amely

akár a művészeknek, akár a közönségnek valóban imponálhat.”

Ily mereven felállítva a tétel, talán tuloztnak látszik, mert könnyen arra a téves nézetre vezethet, hogy legjobban a művész mindenkor csak a tömeg tucatzülésének kedveskedik. Fadrusz levelének teljes szövegéből azonban kitűnik, hogy nem így értette. Csak azt akarta, hogy holmi pályabírálóbizottság ne disputálhasson a nyilvánosságra oly műalkotást, amelyet válamely intelligens, művészi dolgokban éppen nem avatatlan városi polgárság szépnek és jónak önként és örömmel el nem fogadhat. Az idézett levélben az ő saját Erzsébet-szobrára, illetve az ehhez készített minta sorsára célzott. A magyar fővárosnak szánt ez az emlékmű tudvalevőképpen azért nem létesült, mert a pályabírálok a beérkezett minták egyikére nézve sem tudtak megegyezni. Nem tudtak pedig azért, mert legfelső helyről származó oly nyomás alatt voltak, amely szinte kizárta a szabad véleménynyilvánítást. Fadrusz azonban azt követelte, hogy tegyék túl magukat minden melléktekinteten és szavazzanak arra a modellre, amelyet a közvélemény az első naptól fogva magáévá tett. Ez a modell pedig Fadrusz János keze alól került ki. Szíve vérvél alkotja meg és belélehelte magyar érzelmének egész melegét. A budapestiek — közönség és bírálók egyaránt — az áhitatszerű meghatottságból táplálkozó örömmel fogadták és szinte tüntetve kívánták megvalósítását. Az öreg király szaván mulott, hogy a pályabírák nem járultak hozzá a félreérthetetlen plebiszcitumhoz. Ferenc József csak ennyit mondott róla:

— Hát Erzsébet királyné egyéb *semmi* nem volt, csakis *mártírnő*?

Ezzel meg volt pecsételve nemcsak a Fadrusz-féle Erzsébetnek, de az egész pályázatnak is a sorsa. A művészt pedig annyira elkeserítette ez a nem várt és reá nézve szinte csapásszerű fordulat, hogy alkotókedvét soha többé nem nyerte vissza teljesen és nem sokára, szerzett hülési betegségből is, talán a lelki ellenállóképesség csökkenése miatt, nem tudott már felgyógyulni. Félévi szenvedés után meg is halt 1903 október végén.

Ferenc Józseffel sohasem tudott igazán szimpatizálni. És ez a hideg, tartózkodó viszony úgy látszik kölcsönöségben alapult. A király sem kedvelte meg soha azt a magyar képfaragót, aki minden bécsi mű-

vésznel szebben örökítette meg a magyar királyhűséget. Lehet, hogy a nevelés, a világfelfogás és az egész érzelmi életnyilvánulás annyira ellentétes volt ebben a két kiváló emberben, hogy egyik sem tudta megszeretni a másikat.

Fadrusz nem szívesen politizált, de néha mégis eljárt ebben az irányban a szája, amely ilyenkor is mindig melegen érző, könnyen lobbánzó szíve sugallatát követte. Egyizben elmondta nekem, hogy ő az öreg királyt, mint sokat szenvedett embert, végtelenül sajnálja, de mint uralkodóban mindig csak a hajthatatlan *kéngurat* látja benne. Ezt a vallomást jóval a pozsonyi szobor leleplezése előtt tettem előttem. Többben, akik az emlékművet takaró vászon lehullásakor közelükbe álltak, világosan vélték láthatni, hogy a király és a művész még ebben a szívemelő ünnepies pillanatban is úgy néztek egymásra, mintha egymástól idegenkednének. Fadrusz a maga túlzékény művészszemével is úgy vette észre, hogy a király inkább valami *más* szobrot szeretne látni ezen a történeti nevezetességű helyen, nem pedig ezt a minden ízében *magyar* alkotást. Akárcsak azt akarta volna akkor mondani:

— Hát Mária Terézia egyéb *semmi* nem volt, csakis *magyarruhás lovasnő*?...

Hanem azért a maga rendje-módja szerint a király mégis megköszönte a sikeres fáradozást és még ugyanaznap a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki a művészt. Bizalmas emberei tudják, hogy Fadrusz erőnek erejével az elnemfogadás álláspontjára helyezkedett ezzel a kitüntetéssel szemben, amelynek páriját ugyanakkor a rendőrőlkapitány kapta a csendháborítás nélkül lefolyt ünnep külső sikerének elismerése fejében. Barátai hiába próbálták csitítani azzal, hogy neki, a cím és rang nélkül való szobrásznak most, első alkalommal, nem jár ennél nagyobb rendjel.

— Minek is van ilyenkor rendjel? És ha még van, hát miért nem — *más*?

Körülbelül így *makacszkodott* a „nagy bölény”, míg végre, hogy botrány ne legyen a dologból, Bányfi Dezső figyelmét hivatás fölé erre a kényes dologra. És akkor a miniszterelnöknek nemcsak egész tekintélyét kellett latba vetnie, hanem azt a kölcsönös igaz rokonérzést is, amellyel ez a két férfi mindig viseltetett egymás iránt. Így történt, hogy Fadrusz János végre forma szerint elfogadta és illő módon meg is köszönte a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.